

Vereniging "Oud - Scherpenzeel"

VAN DE BESTUURSTAFEL

Een drukke periode ligt achter ons. Een drukke, maar ook mooie periode, waarin onze vereniging flink aan de weg timmerde. Met als hoogtepunt de feestelijkheden rond de viering van 60 jaar vrij zijn. Op 3 mei gaf ons oud-bestuurslid Johan Lagerweij zijn dialezing 'Grebbeinie, reservaat of monument' voor een volle zaal in Boschzicht. Op zijn bekende Johan-manier wist hij menige gevoelige snaar te treffen.

Wij verleenden medewerking aan de herdenkingsbijeenkomst op 4 mei in de Achthoek. De namen van de gevallen op het monument werden genoemd, hun foto getoond en hun omstandigheden verteld. Het geheel werd afgewisseld door muziek van een combo met prachtige zang. Dat alles maakte grote indruk op de aanwezigen. Op 5 mei was het bevrijdingsconcert van Caecilia in de Heijhorst. In de hal hadden wij een prachtige fototentoonstelling verzorgd. Tijdens het concert werden oude filmbeelden en foto's getoond. Ook daarbij is rijkelijk uit ons archief geput. Het concert werd een onvergetelijke voorstelling.

Kort daarna alweer een activiteit. En wat voor één! Eén met landelijke uitstraling. Het stuk gereconstrueerde loopgraaf in de linedijk bij hoeve De Beek werd op 7 mei geopende door B. Staal, commissaris van de koningin van de provincie Utrecht. Op de deel van de boerderij is een tentoonstelling over de Grebbeinie. Onze heemkundige werkgroep is hierbij de onmisbare motor geweest. Zij werden geholpen door vele vrijwilligers. Aardig om te vermelden is dat de leden van de Rotary ook volop hebben mee gegraven en gebouwd. Dit alles is zo'n groot gebeuren dat er een aparte stichting 'Grebbeinie

in het vizier' in het leven is geroepen met onze burgemeester Colijn-de Raat als voorzitter. Vijf jaar lang wordt het project in stand gehouden. Dus u hebt ruim de tijd om eens te gaan kijken.

Helaas kon door de drukke werkzaamheden de wandeling op zaterdag 28 mei niet door gaan.

Over de ontwikkelingen rond Huize Scherpenzeel wordt u elders in dit blad geïnformeerd.

Het documentatiecentrum is weer gesloten tot 12 september. Ook dit seizoen zijn er veel bezoekers geweest en is weer gebleken dat het centrum een onmisbaar onderdeel van onze vereniging is.

Op 2 juli a.s. is de excursie naar de Kop van Overijssel. Er zijn nog enkele plaatsen beschikbaar. De kosten zijn € 35,00 over te maken op giro 4073464 t.n.v. Oud-Scherpenzeel onder vermelding van Excursie. In ons vorige nummer staat het programma.

Op 10 september is het Open Monumentendag. Het thema is 'Religie', en Scherpenzeel is dit jaar aan de beurt. Men is volop bezig met de voorbereidingen en zoals het er nu uit ziet, wordt er groots uitgepakt.

Wij wensen u een fijne tijd toe en hopen u op onze activiteiten te ontmoeten.

Het bestuur

LOKAAL INITIATIEF:

'SCHERPENZEEL HUIS EN GOED'

Zoals jullie weten, voelt Oud-Scherpenzeel zich al jaren erg betrokken bij de toekomst van Huize Scherpenzeel. Er zijn in de loop der tijden al diverse plannen bij de gemeente ingediend. Steeds dachten wij mee over plannen van de gemeente, gevraagd of ongevraagd.

Nu de gemeente op het punt is gekomen om Huize Scherpenzeel 'op afstand te zetten', hebben wij in samenwerking met Stichting Landgoed Scherpenzeel een plan bedacht dat wij 'lokaal initiatief' noemden.

In grote lijnen komt het hier op neer:

Het overnemen van de buitenplaats met gebouwen, in combinatie met het opzetten van een gezamenlijke grondexploitatie voor een deel van het landgoed Scherpenzeel, bijvoorbeeld ten zuiden van de Koepellaan en ten westen van de Vlieterweg. Het betreffende deel zou een potentiële woonbestemming moeten krijgen met groepjes woningen in een landelijke setting, precies zoals door de gemeente werd voorgesteld in de nieuwe structuurvisie die is gepresenteerd aan de provincie. Maar het zou ook elders op landgoedgrond kunnen.

Een deel van de bij zo'n project behorende netto grondopbrengst, de 'bestemmingswinst', zou door de landgoedeigenaren kunnen worden gestort in een fonds. Dat fonds zou, aangevuld met subsidies, aangewend worden voor structurele dekking van restauratie en exploitatiekosten van het huis, park, en sociaal culturele projecten.

Het gaat om een voorstel tot 'publiek-private-samenwerking'.

De doelen van het initiatief:

- Versterken (recreatieve) aantrekkelijkheid van Scherpenzeel.
- Monumentale waarden van het complex buitenplaats Huis Scherpenzeel behouden, herstellen en versterken.
- Ruime aandacht voor publieksfuncties. Samenwerking met en benutten van de kracht van het lokale verenigingsleven en bedrijfsleven bevordert de leefbaarheid van het dorp.
- Herstel van de verbroken relatie tussen buitenplaats en aangrenzende landgoedgronden in landschappelijke zin, en wat betreft beheer en exploitatie.

Concrete projecten:

- Mogelijke functies voor bestaande opstallen: wonen in het huis (3 à 4 appartementen), een representatief kantoor in het Koetshuis, een beheerderswoning, een kantoor, of publieksfunctie in poorthuis/tuinmanswoning.
- Herbouwen Oranjerie als raadzaal, trouwzaal, concertzaal, culturele ruimte, eventueel in combinatie met Oude Gemeentehuis.
- Restauratie parkaanleg Van Lunteren uit 1856.
- In de Kasteelboerderij een 'levend agrarisch museum' door de Stichting Behoud Oude Werktuigen, de Vereniging Oud Scherpenzeel. Projecten: herstel moestuin en herstel hoogstamboomgaard.
- Ontwikkelen manifestatieweide met parkeergelegenheid en met visvijver nabij Doornboomse Kamp.

Een mooi en ambitieus plan, waarvoor een nieuwe rechtspersoon in het leven zou worden geroepen. We hebben de gemeente september 2004 verzocht om samen met ons de haalbaarheid hiervan grondig te onderzoeken.

Het College dacht er anders over. Wij werden eind oktober voor een gesprek uitgenodigd. Het College had echter al gekozen voor Geldersche Kasteelen, en daarmee gaf men de gemeenteraad – anders dan afgesproken in juli 2004 - geen ruimte om te kiezen. De gemeenteraad reageerde hierop in december naar het College, en wilde dat het plan van het Lokaal Initiatief alsnog zou worden onderzocht.

Op 31 januari 2005 bleek in een gesprek dat de opstelling van het College desondanks niet was veranderd. De wethouders wilden eenvoudigweg niet eens een onderzoek. Men dacht dat het Lokaal Initiatief tijdverlies en te grote financiële risico's voor de gemeente zouden betekenen.

Beide zaken zijn echter niet gebleken want er is niets onderzocht, en wij zagen goede mogelijkheden.

Daarop konden wij niet anders dan ons initiatief intrekken. Jammer, want een prachtige kans voor ons dorp lijkt voorbij te gaan. Graag hadden wij de zeggenschap over Huize

Scherpenzeel in Scherpenzeelse hand gehouden en een goede plaats voor onze vereniging willen bewerkstelligen als wij het Koetshuis zouden moeten verlaten.

Ook dreigt de historische relatie tussen Huis en (land-)Goed te worden verbroken, waardoor er verdere versnippering ontstaat.

En waarom? Het College wil zich bijvoorbeeld niet binden aan een afspraak om rond het jaar 2010 huizen te gaan bouwen in Scherpenzeel-zuid. En men beoordeelt Geldersche Kasteelen als een meer solide partner dan de nog op te richten rechtspersoon.

En misschien vindt men het wel gewoon te veel moeite. Maar het had best gekund dat ons plan in zakelijk opzicht juist beter uitpakt voor de gemeentebegroting.

De raad besloot in zijn aprilvergadering niet verder te gaan met het Lokaal Initiatief en lijkt daarmee te kiezen voor de weg die het College wijst.

Inmiddels heeft rentmeesterskantoor 't Schoutenhuis namens o.a. Landgoed Scherpenzeel aan het College geschreven dat – los van het plan voor de 'groene lob' met Oud Scherpenzeel – een bod kan worden uitgebracht op Huis Scherpenzeel, om het alsnog in lokale hand te houden.

De gemeenteraad heeft in haar vergadering van 19 mei jl. de wethouder opgedragen om in gesprek te gaan.

Als vereniging wachten wij nu de ontwikkelingen af. Wij blijven echter klaar staan om – als het zover komt – weer aan het werk te kunnen gaan.

RABO-COÖPERATIEFONDS SCHENKT € 2750 AAN OUD-SCHERPENZEEL

Bij de Vereniging Oud-Scherpenzeel bestond al enkele jaren het plan om de oude nummers van de Holevoetkrant te

digitaliseren en toegankelijk te maken voor iedereen. De gemeente Scherpenzeel en Oud-Scherpenzeel bezitten een unieke serie van deze krant, die begint in 1919. Het plan was er, maar het geld ontbrak.

Op initiatief van de gemeente Ede, waar het archief van Scherpenzeel wordt bewaard, zijn er nog twee instanties gevonden die mee wilden betalen. Dat waren de gemeente Ede en Scherpenzeel. Dat betekende dat de vereniging een derde deel van de kosten op zich moest nemen. De andere delen zouden worden betaald door de gemeente Scherpenzeel en de gemeente Ede.

Het Rabo-Coöperatiefonds schoot ons te hulp en wilde het derde deel van Oud-Scherpenzeel voor haar rekening nemen. Het wordt vanuit het fonds gezien als een belangrijk stuk cultuurgoed dat toegankelijk wordt voor iedereen. Naast de € 2000,- voor dit project schonk het Coöperatiefonds ook nog € 750,- voor de aanschaf van een noodzakelijke nieuwe computer. Deze werd gekocht bij Hermac BV Computers & Diensten, die ook nog eens € 500,- van de prijs afdeed. Dankzij deze bijdragen gaat een mooie wens in vervulling. In september kan iedereen in ons documentatiecentrum komen zoeken in de oude Holevoeten.

Joke van Kampen en José Reussink overhandigen de cheque van € 2750 aan voorzitter Henk van Woudenberg.

DE NAAM SCHERPENZEEL

Voorwoord

Onverwachts kom je mensen tegen die de naam dragen van de plaats waarin jezelf woont. Soms kennen zij de oorsprong van die naam ook niet. In dat geval vragen zij:

“Jij woont in Scherpenzeel, niet waar? Dan kun je me vast wel vertellen waar die naam vandaan komt en hoe die naam is ontstaan?”

Als je dan het antwoord schuldig moet blijven, vind je dat vervelend; het blijft wat woelen. Na verloop van enige tijd ben je toch weetjes tegengekomen en ontstaat een beeld. Veel is al te vinden in literatuur over het dorp, ook op internet kom je dingen tegen en je ontmoet mensen.

Dit artikel doet een poging enig licht in de duisternis te brengen. Om het beeld te verlevendigen wordt in enkele zinnen het ontstaan van het landschap rondom en de geschiedenis van de bewoning van Scherpenzeel weergegeven.

Landschapontwikkeling

200.000 tot 150.000 jaar geleden (de Saale ijstijd) werd de Gelderse Vallei gevormd met aan de westzijde de Utrechtse Heuvelrug en aan de oostzijde de heuvels van de Veluwe. De beide heuvelruggen moeten gezien worden als stuwwallen door het ijs opgeworpen.

Ligging van dekzandruggen bij Scherpenzeel

Het toen diepe bekken werd gaandeweg opgevuld met afglijding vanaf de stuwwallen, met daarna, circa 100.000 jaar geleden, een dikke laag klei en weer later met een grote hoeveelheid stuifzand.

De opvulling heeft ter plaatse van Scherpenzeel een dikte van ongeveer 40 meter.

Door de werking van de wind konden aan de oppervlakte duinen ontstaan. Omstreeks 10.000 jaar v.Chr. kwam een eind aan de verstuivingen en werd het reliëf, zoals wij dat nu nog kennen, vastgelegd.

De Gelderse Vallei werd een vergaarbak voor water uit de omgeving, mede veroorzaakt door minder goede afwatering.

In dit natte milieu kwam veen tot ontwikkeling. Bij Veenendaal tot wel 6 meter dik. Het merendeel van het grondgebied van Scherpenzeel bestond uit moeilijk toegankelijke moerasbossen van elzen en wilgen met daartussenin rietvelden en zeggevenen.

Bewoningsgeschiedenis

Op Kolschoten werd in 1983 een stenen bijl gevonden. Daarmee werd aangetoond dat er in de Steentijd, 15.000 tot 10.000 jaar geleden, al mensen liepen in de Gelderse Vallei. De eigenaar liep in een landschap voorafgaande aan de moerasbossen, het klimaat was koud en droog.

Veel later, tussen 450 en 1000 na Chr. trof de mens in deze streken

een grotendeels met oerwouden begroeid gebied aan. De mens ging zich vestigen op en aan de randen van de droge dekzandruggen of “horsten”. Op die ruggen vonden ook de

eerste ontginningen plaats, in het bos werden open plekken gekapt. Veel veldnamen eindigend op “laar”, “schoten”, “kamp” herinneren aan de eerste ontginningen. Geleidelijk werd meer bos gekapt en ontstonden heidevelden onder invloed van de begrazing van schapen (bemesting van onvruchtbare zandgronden).

De eigenlijke geschiedenis van Scherpenzeel kan worden begonnen in **777**. Karel de Grote doet in dat jaar een grote schenking aan de St. Maartenskerk in Utrecht. Scherpenzeel wordt het eerst genoemd in 1254. Het blijkt dan een gerecht te zijn, in het bezit van het geslacht Van Lokhorst. In 1342 komt het geslacht Van Scherpenzeel voor het eerst voor.

Het dorp Scherpenzeel doet zich voor als een nederzetting, gegroeid in de nabijheid van de parochiekerk, het kasteel en korenmolen op het grondgebied van het erf Groot Scherpenzeel. Doch wanneer zou Scherpenzeel kunnen zijn ontstaan? In 1006 is het midden van de Gelderse Vallei nog grotendeels onbewoond. Vanuit de Veluwe trekken boeren de Gelderse Vallei binnen omdat de grondwaterstand voortdurend lager werd. Waarschijnlijk is Scherpenzeel in de 11^e eeuw, dus tussen 1000 – 1100 ontstaan. Ontginningen zijn nog heel lang doorgegaan, tot wel in 1382.

De naam “Scherpenzeel”

Op 7 september 2004 ontmoette ik een mevrouw. Zij is gehuwd met Kees van Scherpenzeel. Zij wonen nu in De Bilt, maar komen uit Duitsland. Mevrouw vertelde dat de familie van haar man vanouds uit Scherpenzeel (Gelderland) kwam. Op mijn vraag of ze ook wist waar de naam Scherpenzeel van

afgeleid was, antwoordde zij mij dat haar geschiedenislerares haar gezegd had dat “scherp” was afgeleid van zuur veen, moeras, of delta grond (land tussen rivierarmen). Zeel kwam van zaal of huis. Dus: “Huis in het veen”. Mijn Duits sprekende mevrouw kwam uit de omgeving van Scherpenseel in Duitsland.

Op 26 september 2004 ontmoette ik een mevrouw. Zij is gehuwd met meneer Scherpenseel. Zij wonen in Laag Soeren. Op mijn vraag of ze ook wist waar de naam Scherpenseel van afgeleid was, antwoordde zij mij dat “zeel” grenspost betekent, vergelijkbaar met “zaal” in bijvoorbeeld Oldenzaal; “scherp” betekent bewapend of gewapend zoals dat terugkomt in bijvoorbeeld “scherprechter”!. Dus: Scherpenseel betekent een versterkte, bewapende grenspost.

Dat klinkt heel aannemelijk als we kijken naar de ligging van Scherpenseel op de grens van Utrecht en Gelderland, een grens waar het in het verleden bepaald niet rustig is geweest.

In **literatuur** worden vele versies van de naam vermeld, zoals:

Scerpenzele	Skerpensele	Scharpenzeel
Scarpenseel	Scerpenzeel	Scarpenseel
Scarpenseell	Scharpenzeel	

In veel **veldnamen** komt het woord “scherp” voor zoals:

Scarpensele in Zuid-Limburg	Scherpenborg
Scherpenkate	Scharphof
Scherphuis	Scherpenheuvel bij Sluis en in België
Scherpenisse op Tholen	Scharfenberg en
Scharfenstein in Duitsland	Sharpenhoe (Scarpeho),
Sharperton en	Sharpness in Engeland.

De Engelse namen zouden terug te voeren zijn op het Oud Engelse “scearp” wat steil, sterk hellend, hooggelegen betekent. Dat wil zeggen dat Scherpenseel een steile verhoging in een vlak gebied is/was.

Volgens Van der Tuin is Scherpenseel ontstaan uit “scarpen” en ‘sele” hetgeen betekent een scherp omliggende verhoging in een overigens vlak veengebied.

Professor Huisman heeft een heel andere verklaring. Volgens hem is “zeel” afgeleid van het Oudgermaanse woord “sali”, een bouwkundige term voor een halvormig huis, zonder indeling in vertrekken. Soms werd de benaming gebruikt voor tijdelijke onderkomens, zoals schaapskooien en tijdelijke behuizingen voor runderen.

Zou de benaming ook niet gebruikt kunnen zijn voor een versterkte grenspost?

Wanneer tijdelijke nederzettingen zich tot permanente ontwikkelden, kreeg de plaats een naam met “zeel” erin. Het woord “scherp” kan betrekking hebben op de bodemgesteldheid (Oud Noors “skarpr” is ineengeschrompeld, dor, waarvan afgeleid weinig opleverend, kaal, schraal), de plantengroei (scherpgras is grassen met ruwrandige bladen op droge grond), een scherpenhoekig stuk land, een plaats waar de “scherprechter” recht sprak.

Maar ook kan men denken aan “Scherp” als persoonsnaam. Het is dan afkomstig van “Skarpa-“of “Skarpo-“snijgend. Huisman denkt dat Scherpenzeel betekent de “seli van Skarpo”, het huis van de persoon Skarpo.

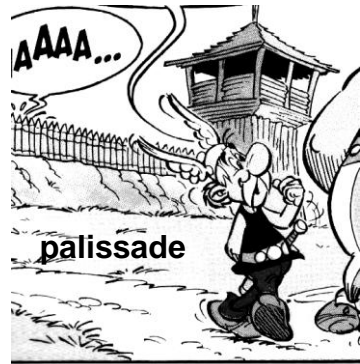
Nawoord

In de alinea “Bewoningsgeschiedenis” wordt gemeld dat de geschiedenis van Scherpenzeel begint in het jaar **777**. Daarna volgt een melding in het jaar **1254** met daartussen in **1000 - 1100**, de periode van het vermoedelijke ontstaan van Scherpenzeel.

Van de periode tussen 777 en 1000, (een periode van 223 jaar!) is niets bekend. Wel lijkt het aannemelijk dat het bisdom Utrecht al veel in de melk te brokkelen had; ook de graven van Gelderland deden al van zich spreken.

Zou het dan niet mogelijk kunnen zijn dat het verhaal van mevrouw Scherpenzeel uit Laag-Soeren een kans maakt reëel te zijn? De punt van Utrecht, bestaande uit wat hoger gelegen land (zandrug), kan een goed uitzichtpunt zijn geweest. Dat uitzichtpunt bleek waardevol; al gauw werd een palissade

gebouwd, na een flinke regenperiode werd er een dak opgezet en, ziedaar: een grenspost is ontstaan bestaande uit een huis of zaal of sele of sali. De grenspost stond op een hoger gelegen stukje grond, dus ook die betekenis kan zijn gebruikt. Het lijkt daarbij niet onwaarschijnlijk dat de bemanning van de grenspost wapens bij zich heeft gehad die na verloop van enige tijd permanent aanwezig waren. Er staat een versterkte, bewapende grenspost.

Uit: Asterix collectie.

Zoiets heette toen "Scherpenzeel"

Omdat de plaats goed was, werd op den duur de houten palissade vervangen door metselwerk. Dat werd uitgebouwd tot een kasteel. Dat kasteel kreeg logischerwijs de naam Scherpenzeel. Het vervolg kunnen we beter volgen en zelfs nu nog zien met eigen ogen. Jammer dat er geen bewijzen zijn. Het verhaal klinkt zo aannemelijk. Maar omdat er geen bewijzen zijn staat er niets in de weg dit verhaal te vertellen aan kinderen en kleinkinderen. Na verloop van veel tijd wordt het dan waar; net zo waar als het verhaal van Sander van Ravenhorst met:

"Mien hele schoer is rauw van die scharpe zeel".

Johan Lagerweij, Jaap Smit

Geraadpleegde literatuur:

Gezicht op Scherpenzeel, een grensgeval 1986.

Van Scarpenzele tot Scherpenzeel. 1996.

Geschiedenis van het dorp Scherpenzeel. 2003.

www.stellingwerven.dds.nl 26/10/2004.

www.recreatieindegeldersevallei.nl 15/10/2004.

GEVOLGEN VAN DE WATERSNOODRAMP VAN 1855 VOOR SCHERPENZEEL

Door : Piet Valkenburg

Op 8 maart jl. werd met name in Veenendaal op grote schaal herdacht dat 150 jaar geleden een watersnoodramp plaatsvond in de Gelderse Vallei. Met een herdenking, het plaatsen van een nieuw monument en een speciale tentoonstelling in museum 'Het Veenlo' werd het voor velen in de Vallei volledig onbekende fenomeen van overstroming weer in de herinnering gebracht. Nu heeft Veenendaal in 1855 inderdaad het meest te lijden gehad van die watersnoodramp. Er kwam tussen de twee en drie meter water te staan en er waren maar liefst elf verdrinkingen te melden. In publicaties over de watersnoodramp neemt Veenendaal dan ook een prominente plaats in en je zou al snel kunnen denken dat de overstroming van 1855 zeer lokaal in en rond Veenendaal heeft plaatsgevonden. Dat is echter absoluut niet het geval. De ramp van 1855 hield in dat er grote overstromingen plaatsvonden in de gehele Betuwe, in grote delen van Brabant en Gelderland en in onze omgeving over het gebied dat zich uitstrekte in de Gelderse Vallei van Rhenen en Wageningen tot aan Amersfoort en de toenmalige Zuiderzee. Ook Scherpenzeel kreeg te lijden van de watermassa's die vanuit de Rijn de Vallei instroomden. Er waren hier – gelukkig maar – geen slachtoffers, maar de schade en het ongemak voor de inwoners van Scherpenzeel was aanzienlijk. Ook de impact die de overstroming had voor het normaal zo vredige dorp was zeer groot. Nog tientallen jaren later zouden inwoners die in het rampjaar 1855 waren geboren niet worden aangeduid met "geboren in 1855", maar aangeduid worden als "van het water", zoals kinderen in die tijd waren geboren "voor het water" of "na het water".

Voorgeschiedenis

Als de watersnoodramp van 1855 verfilmd zou worden en men zou er een historisch correct geheel van willen maken, dan zou de voorgeschiedenis van deze ramp het grootste deel van de film in beslag gaan nemen. De voorgeschiedenis van de watersnoodramp van 1855 beslaat namelijk honderden jaren!

De Gelderse Vallei is een laaggelegen gebied, omsloten door de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug, de Grebbeberg en aan de Noordzijde door de Zuiderzee, het huidige IJsselmeer. Het gebied heeft altijd al bekend gestaan als waterrijk gebied, juist door de lage ligging ontstonden hier veengebieden. Door eeuwenlange afgraving van deze veengebieden kwam het land alleen maar *nog* lager te liggen, tot zelfs vier meter lager dan voorheen!

De afwatering van het gebied vindt hoofdzakelijk plaats via de rivier de Eem en de daarin vloeiende beken, waarvan de Luntersebeek en de Barneveldsebeek de belangrijkste zijn. Toen de veengebieden eenmaal werden geëxploiteerd, kwamen hier nog een aantal kanalen bij, de bekende Griffen in het gebied.

Het gebied van de Gelderse Vallei wordt al sinds mensenheugenis beschermd tegen overstromingen vanuit de Rijn door de in de middeleeuwen aangelegde Grebbedijk, gelegen tussen Wageningen en de Grebbeberg (om precies te zijn: de Heijmenberg).

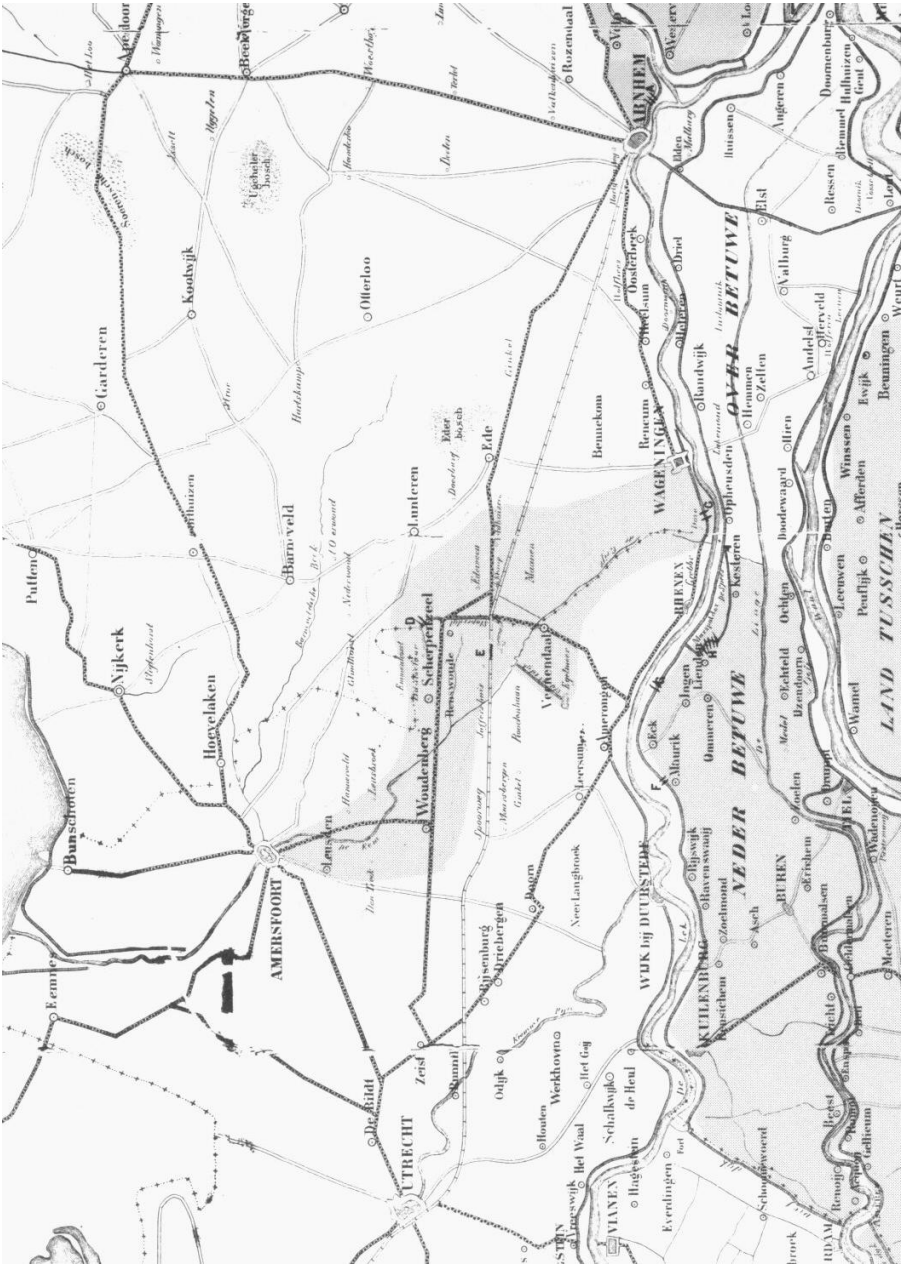
Desondanks vonden er regelmatig overstromingen plaats in het gebied: 1595, 1643 en 1651 zijn maar enkele jaren waarin overstromingen plaatsvonden. Bij dit soort overstromingen stroomde het water vrijelijk door de gehele Gelderse Vallei om vervolgens voorbij Amersfoort in de Zuiderzee uit te monden. Om hier een eind aan te maken en om vooral hun eigen gebied tegen het water te beschermen, werd door de Staten van Utrecht op 7 september 1652 octrooi verleend tot het aanleggen van een zogenoemde Slaperdijk, "beginnende omtrent den Dwarsweg tot aan de Groote Haar van Renswoude en voorts van Wolshaar langs Veltjensgraaf tot

aan de Renswoudsche steeg en soo veel verder, als sulks noodig en raadsaam sal worden bevonden". Het gebied van de Gelderse Vallei werd door de Slaperdijk feitelijk in twee delen opgesplitst, waarbij de inwoners van het zuidelijke deel vanzelfsprekend niet content waren met de aanwezigheid van de Slaperdijk: de afwatering van hun gebied werd alleen maar meer verslechterd! Al direct bij een volgende doorbraak, in 1711, leidde dit tot grote onlusten tussen de Gelderschen en de Stichtschen, waarbij de Gelderschen dreigden de gehele Slaperdijk weer te slechten. Vele conventies over de waterhuishouding van de Geldersche Vallei volgden, maar zonder direct resultaat voor de Gelderschen. Ook de strijd bleef voortduren; in 1816 werden de heulen (= waterafvoer onder weg door of door een dijk) aan de Roode Haan door een "grote menigte" opengebroken en in 1829 bleek er zelfs inlegering van troepen nodig om een herhaling te voorkomen. Ook de bouw van de Grebbelinie, vanaf 1745, had grote invloed op het waterbeheer in de Vallei. Niet alleen feitelijk door de aanleg van forten en keerkades, maar ook politiek, aangezien ook het Ministerie van Oorlog zich met de waterhuishouding in het gebied begon te bemoeien. Kort voor de doorbraak van 1855 besliste het 'Domein van Oorlog' in 1846 nog dat de Grebbesluit voortaan onder hun beheer viel, waarop Veenendaal prompt over het schutwater begon te klagen.

De doorbraak van 1855

Op de vooravond van de doorbraak van 5 maart 1855 bleek de Rijn volkomen verstopt te zijn door grote massa's kruierend ijs. De waterstand was op dat moment ruim 11 el (ruim 6 meter) boven het Amsterdams Peil. Toen het ijs op 5 maart 1855 eenmaal in beweging kwam, kon een inderhaast aangelegde noedkade de massa's niet meer tegen houden. Om drie uur des namiddags brak het water ter hoogte van het landgoed 'Den Dooven' door de Grebbedijk, waarbij een verval optrad van maar liefst 3 meter, zodat in heel korte tijd een metersbreed gat geslagen werd in de dijk. Het water bereikte

Kaart overstromingsgebied. Het donker gearceerde gedeelte geeft aan, waar het land ondergelopen was.

KAART

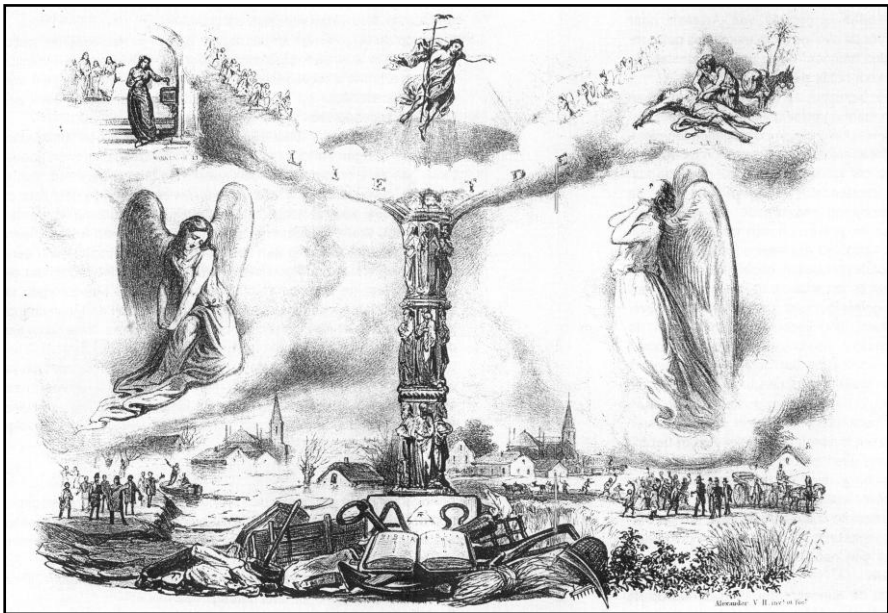
Aanduidende de Doorbraken en Overstroomde gedeeltens
in de Provinciën
GELDERLAND, UTRECHT, ZUIDHOLLAND & NOORDBRABANT
Voorgevallen in Maart 1855.

Door **D. J. GLIMMOERVEEN**
 Landmeter, te Gorinchem.

Uitgegeven te Amsterdam bij Weijtingh & v.d. Haart

50.000 1855

Vermelding op kaart pag. 16.

Litho gemaakt door Alexander Verheul n.a.v. de watersnoodramp 1855.

als spoedig, 16 uur na de doorbraak, de Slaperdijk en Veenendaal kwam onder water te staan. Op 7 maart was men in Scherpenzeel nog hoopvol gestemd. Zo schreef de burgemeester aan de Commissaris des Konings: "Ik geef Uwe excellentie te berigten dat er voor deze gemeente vooralsnog geen onmiddellijk gevaar voor watersnood bestaat".

Door de druk van het water werd in de nacht van 7 op 8 maart de spoordijk bij de brug van De Klomp al zodanig ondermijnd en weggeslagen, dat de spoorweg onbruikbaar werd. Het water liep daarna vanaf De Klomp naar Renswoude en tegen het noordelijk deel van de Slaperdijk. De heulen in de Slaperdijk waren uit voorzorg al gedicht met behulp van rijshout en aarden dammen en de schotbalkensluis aan de Daatselaar was eveneens gedicht. Het water liep om het noordelijke eind van de Slaperdijk om in eerste instantie tegen gehouden te worden door de Groeperkade. Allengs echter stroomde het verder naar de Straatweg tussen Renswoude en Scherpenzeel en verder naar de Luntersebeek. Dit eerste vloedwater bereikte het dorp Scherpenzeel op 9 maart 1855 omstreeks 08.30 uur, maar dit kon in eerste instantie via reguliere weg, via de Luntersebeek, afgevoerd worden. Omstreeks 11.30 uur bleek de Luntersebeek de veelvloed aan water niet meer te kunnen bolwerken en langzaam maar zeker overstromden delen van het dorp Scherpenzeel, vooral aan de noord- en zuidzijde van het dorp, terwijl de Straatweg nog droog bleef. De Slaperdijk weerstond op dat moment nog steeds de enorme watermassa's, Veenendaal had al te maken met waterhoogtes tot 3 meter!

Op de 9e maart werd 's avonds om 11 uur in Renswoude de noodklok geluid. Ondanks dit onheilspellende voorteken bleef de burgemeester optimistisch en schreef juist op dat moment naar de Commissaris des Konings: "Zoo op het ogenblik ongeveer elf uur des avonds wordt te Renswoude de noodklok geluid en zoude volgens gerucht de Slaperdijk aan de zogenoemde Nappersluis zijn doorgebroken". Toen hierop echter ook in Scherpenzeel de noodklok begon te luiden, was

dit voor de Scherpenzelers het teken dat de Slaperdijk echt was doorgebroken en sloeg de paniek toe. Niemand kon zich immers een voorstelling maken van wat er stond te gebeuren. De laatste doorbraak was al onheugelijke tijden geleden, in 1711. De noodklokken luidden en luidden... het was stikdonker, middernacht en men had al jammerlijke verhalen gehoord over de rampspoed die zich in Veenendaal afspeelde. Veel inwoners van Scherpenzeel sloegen dan ook op de vlucht, met achterlating van alles wat zij maar hadden, hun heil zoekend op de hoger gelegen gebieden, zoals in de omgeving van Amerongen.

Op de plaats waar trouwens toentertijd de Slaperdijk doorbrak werd later een steen ingemetseld in een duiker die de waterhoogte van 1855 aangaf. *(zie foto beneden)*

Op 10 maart 1855 begon dus ook in Scherpenzeel het water serieus te rijzen en overstroomde het dorp. De inwoners van niet alleen Scherpenzeel, maar ook van de Knopstraat (Knaapstraat) die toen in Woudenberg lag, namen hun toevlucht in de hoger gelegen dorpsschool en de kerk. Al snel

zou blijken dat ook de school overlast van het water zou gaan krijgen en verhuisden ook deze vluchtelingen naar de kerk.

Ned. Herv. kerk voor 1900.

191 personen vonden onderdak in de Kerk (waarvan 92 uit Woudenberg) en zouden daar 5 dagen lang bivakkeren. Vanaf de kerktoren was goed te zien, volgens een bericht van de burgemeester, dat alles rondom in het water stond.

De overlast zou voor Scherpenzeel relatief kort duren. Op 14 maart 1855 was het water alweer zover gedaald dat de eerste bewoners weer naar hun woningen terug konden keren.

Tevens werd getracht het station Veenendaal weer te bereiken, zodat de communicatie weer hersteld kon worden. De postbode kreeg voor dit doel een brief van de burgemeester mee voor de burgemeester van Renswoude, waarin verzocht werd de postbode behulpzaam te zijn om naar Veenendaal te komen.

Gevolgen voor Scherpenzeel

De sterkste stroming van het water vond plaats naar de Luntersebeek en over de straatweg. Ook de waterhoogtes werden niet zo exorbitant hoog als in Veenendaal.

De schattingen van de maximaal bereikte waterhoogte in Scherpenzeel lopen uiteen van één tot anderhalve meter hoog. Hierdoor leek het in eerste instantie dat het water wellicht voor overlast zou gaan zorgen, maar in Scherpenzeel verder weinig schade zou aanrichten. Helaas zorgde een oude keerkade toch voor schade. Deze keerkade lag op gebied van Woudenberg en liep vanaf de Rijksstraatweg naar de beek bij Lambalgen en was voorzien van een inundatiesluis. Het water stroomde met kracht langs deze keerkade en werd door de inundatiesluis juist tegen een aantal huizen geleid. De grond rond deze huizen werd weggespoeld, waardoor twee huizen volledig instortten en een groot aantal andere huizen schade opliep. De twee ingestorte huizen waren vermoedelijk arbeidershuisjes. Het ene huisje werd bewoond door de weduwe A.A. Baars. Nadat er provinciaal een schaderegeling tot stand was gekomen werd aan de weduwe Baars een tegemoetkoming in de onkosten toegekend van een bedrag van f 490,- waarbij vermeld werd : "kan de schade niet te boven komen". De schade aan de woning van de weduwe werd als volgt omschreven: "geheele vernieling van het huis, zoodat het staande gebleven gedeelte moest worden afgebroken".

Het andere huisje werd bewoond door W. Kramer, verver van beroep. Ook zijn woning was vernield "geheel als het voorgaande" en hij kreeg een tegemoetkoming in de onkosten van f 430,-. Grote bedragen voor die tijd!

Omdat naderhand aan de provincie lijsten moesten worden verstrekt aan welke personen uitkeringen waren gedaan, is nog goed na te gaan wie er vermoedelijk in de huizen hebben gewoond die schade hadden opgelopen.

Hier volgt een opsomming:

- J. Molenaar, voerman van beroep, ontving een uitkering van *f* 50,- voor schade aan gebouwen door "wegspoeling van den grond om het huis en daardoor verzakking der muren"
- J. van Kouwenhoven, zonder beroep, ontving een uitkering van *f* 160,- voor schade aan gebouwen: "idem waardoor de zijmuur en achtermuur is neergestort"
- H. v.d. Broek, arbeider van beroep, ontving een uitkering van *f* 45,- naderhand verhoogd tot *f* 65,- voor schade aan gebouwen: "wegspoeling der grond en verzakking der muur"
- W. van Voorthuizen, schoenmaker van beroep, ontving een uitkering van *f* 150,- voor schade aan gebouwen: "instorting der zijmuur en gedeelte der voorgevel"
- J. Wagenveld, arbeider van beroep, ontving een uitkering van *f* 25,- voor schade aan gebouwen: "schade aan de zijmuur door de instorting van het vorige perceel"
- Weduwe G. Tins, zonder beroep, ontving een uitkering van *f* 25,- naderhand verhoogd tot *f* 75,- voor schade aan gebouwen en ook nog eens *f* 125,- voor schade aan landerijen : "gehele wegspoeling der bovengrond van de tuin en het erf en zakking in de schuur".
- Ook de diaconie van de kerk bleek een uitkering te hebben ontvangen : *f* 30,- in verband met een "verzakking der muur van een huis in den Krommenhoek".
- De begraafplaats bleek ook schade te hebben opgelopen, die echter door W. ten Broek werd opgeknapt. Hij ontving hiervoor later een bedrag van *f* 1,15.

Ook een aantal landbouwers bleek hun schade te hebben gemeld en hiervoor een uitkering te hebben ontvangen. Deze schades bestonden vooral uit het onbruikbaar worden van zaaigoed als rogge en boekweit en het onbruikbaar worden van opgeslagen hooi. Zo werd door de weduwe Wittenberg de door haar opgelopen schade als volgt omschreven: 7 voer boekweit à *f* 9,- per voer, 3 voer haver à *f* 5,- per voer, 2 voer

hooi à *f* 19,- per voer, welke "door het water waren beschadigd". Tevens had zij schade opgelopen "aan vee", waarbij echter niet wordt omschreven waaruit deze schade dan zou hebben bestaan. Zij ontving een vergoeding in de onkosten van *f* 34,-- en eentje van *f* 26,-- voor het vee.

Andere landbouwers die een vergoeding ontvingen waren: B. van Huigenbosch (*f* 60,--); weduwe G. van Bennekom (*f* 15,-), G. van Wolfswinkel (*f* 15,-- voor vee); G. van Maanen (*f* 32,--); J. van de Goor (*f* 42,-- en *f* 22,-- voor vee); W. Bunt (*f* 104,--) en J. Davelaar (*f* 40,-- en *f* 7,50 voor vee). Weduwe G. van Ginkel (*f* 18,--).

Bij alle landbouwers wordt vermeld dat zij de schade te boven kunnen komen, met uitzondering van W. Bunt die "kan de schade niet te boven komen". Helaas wordt niet vermeld waarom Bunt dan de schade niet te boven zou kunnen komen!

Ondanks het feit, dat de meeste boerderijen in de omgeving wat hoger staan dan het omringende land (de meeste oude boerderijen werden gebouwd op de dekzandruggen in het landschap), blijken ook sommige boerderijen waterschade te hebben opgelopen. Op het landgoed Voskuilen stond het water tot de bovenkant van de paardenkrib van boerderij 'Oud-Voskuilen'. De achtergevel van deze boerderij is volgens overlevering er zelfs door de hoge waterstand uitgeslagen! Later is in deze boerderij een sluitsteen met de datum 1855 boven in de korfboog van de deeldeuren gemetseld, als herinneringsteken. Er stond daar dus ruim een meter water.

Op boerderij "Wittenberg" is de brandgevel (de muur tussen de woning en het boerenbedrijf) door de waterdruk eruit gevallen.

Bij Groot Donkelaar is nog altijd een stuk land te vinden wat in de volksmond "het varkensweitje" of "de varkenswei" wordt genoemd. Daar, op dat hoger gelegen veld, liepen tijdens de overstroming van 1855 de varkens. De stal waar de varkens normaal zaten, lag lager dan dit gebied en stond onder water. In Renswoude, aan de Oude Holleweg, ligt boerderij "De

Rouwe Hofstede". Daar kwam het water ook de stal binnen, want de houtmijt werd op de deel gebracht met een laag stro eroverheen. Op deze manier konden de koeien omhoog gebracht worden en konden ze zo het voer van de hilt afvreten!

Op boerderij "De Beek" aan de Holleweg, nu Hopeseweg, was het precies zo. De varkens liepen op de hilt met een touw aan hun achterpoot, dat aan de dakspanten was vastgebonden (aan de 'sporen'), anders kieperden ze er aan de voorzijde af, het water in. De boeren waren overigens erg vindingrijk. Ze maakten van de nood een deugd. Zo maakten veel boeren hun gierbak schoon en gebruikten die als roeiboot om zich te verplaatsen!

Naast vergoedingen van opgelopen schade worden ook nog andere betalingen gedaan, bijvoorbeeld aan dorpingen, die

BIJLAGE DER REKENING N°. 72

PROVINCIE GELDERLAND.

Gemeente *Schenpenkeel*

BEVELSCHRIFT VAN BETALING.

N^o. _____

DIENST 1855.

HOOFDSTUK II

AFDEELING II

ARTIKEL 4.

VAN DE BEGROETING, goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van *den 4 februari 1855*

De Ontvanger der Gemeente *Schenpenkeel* zal betalen aan *Teunis van de Weert* *buurgemeester* *veldwachter der gemeente te Weerd, aldaar* wegens *schade aan jelling van het honden van broekhuis en hysse woning te Weerd, bij den overtoevloed* de som van *160 Guldens* volgens aangehecht *rekening*

Dit bevelschrift wordt, mits behoorlijk voor voldaan geteekend en van de bovengemelde bescheiden voorzien, in de rekening over het jaar 1855 geleeden.

Schenpenkeel, den *7. li.* 1855.

Burgemeester en Welhouders,
W. B. B. B.
Wegvoerder.
J. J. B. B.
Welhouder.

Voldaan

, den *7. li.* 1855.
J. van de Weert

Zegge 16. —

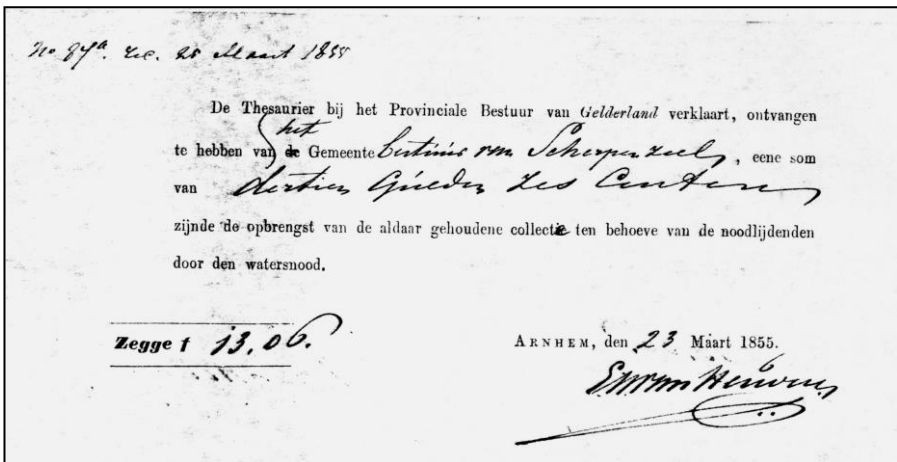
Kwitantie veldwachter Van de Weerd.

werkzaamheden voor de gemeente hebben verricht tijdens de watersnood. Zo werd aan Teunis van de Weerd een bedrag

toegekend van zes gulden (zie pag. 26), "wegens zijne belooning als buitengewoon veldwachter tijdens den watervloed". Aan A. van Elst (omroeper) werd wegens het bekend maken van den watervloed toegekend: 50 cent. D. Methorst blijkt te zijn opgetreden als nachtwacht tijdens de watervloed en ontving hiervoor een bedrag van f 1,73.

Ook burgemeester Bennewitz ontving een toelage gedurende de watersnood, als buitengewoon veldwachter ontving hij f 2,-.

Ook werd door enkele notabelen van het dorp een commissie ingesteld : "de commissie van onderstand der noodlijdenden ingevolge de Watervloed". Deze bestond uit: G.L. Talma (predikant), W.G. Renes (wethouder), J. Renes jr (lid van de Raad), J. van Ree, G.C. Sterk, J. van Hilting jr en J. Brenkman (particulieren).

Bij een collecte in het dorp werd een bedrag van f 13,06 opgehaald ten behoeve van de noodlijdenden. (zie boven)

In Scherpenzeel zijn – gelukkig – geen slachtoffers gevallen en ook hebben er zich kennelijk geen zeer kritische situaties voorgedaan. Verder bericht een verslag van het gemeentebestuur : "Hoewel wij geene buitengewone daden van moed of zelfopoffering kunnen vermelden, hebben zich eenige personen onderscheiden, zoo door het redden van

have en vee als met het hulp bieden van de bewoners der verder afgelegene hofsteden, die van alles waren afgesneden".

Toch had het maar weinig gescheeld of er was wel een drenkeling geweest. In een brief van 28 april 1855 van Burgemeester Bennewitz aan zijn ambtsgenoot in Woudenberg vertelt Bennewitz over een klein drama dat zich afspeelde rond de krankzinnige dochter van Simon Budding die in de Knopstraat te Woudenberg woonde. Deze krankzinnige dochter lag ten tijde van de watervloed vastgeketend aan een ijzeren ketting en zij lag op een hoop stro in het achterhuis. Terwijl het water reeds rondom het huisje steeg was er volgens de burgemeester "onmiddellijk gevaar dat de ongelukkige zou verdrinken". Met de grootste moeite kon een persoon gevonden worden die het waagde de krankzinnige te ontketenen, waarop de dochter echter direct haar moeder aanviel. De moeder dreigde door haar dochter gewurgd te worden, maar zij kon worden ontzet door een voorbij varende persoon.

Op het moment dat de brief werd geschreven door de burgemeester, 28 april, bleek de dochter "weder aan de ketting vastgeklonken te zijn en op dezelfde plaats nederligt", maar Bennewitz maakt zijn ambtgenoot fijntjes opmerkzaam op het feit dat "deze behandeling in strijd is met de inzichten der regering".

Huize Scherpenzeel

Huize Scherpenzeel wordt in geen van de stukken van het gemeentearchief over de watersnoodramp vermeld. Vermoedelijk heeft Huize Scherpenzeel of het interieur niet te lijden gehad van de overstroming, immers het Huis ligt wat hoger dan het omliggende landschap.

Mogelijk heeft Huize Scherpenzeel wel wat te lijden gehad onder het water, maar dan zal dit te maken hebben gehad met het hoger worden van het water in de omringende gracht. Hooguit zal er een enkele kelder onder water hebben gestaan.

Huize Scherpenzeel rond 1800.

Bij de laatste restauratiewerkzaamheden (vanaf 1980) zijn er in de vloeren of balklagen ook geen aanwijzingen gevonden dat het Huis te lijden heeft gehad van wateroverlast.

Huize Scherpenzeel was in 1855 nog maar net in bezit van Mr. Herman Royaards, die in 1854 trouwde met Benudina Maria van Naamen. Het Huis was rond 1800 weliswaar verbouwd, maar was in basis nog steeds het riddermatig versterkte huis met een Middeleeuws aanzien en stond in een natte gracht. Door het jonggehuwde stel werd besloten het Huis te verbouwen en men gaf opdracht aan architect Samuel A. van Lunteren dit op zich te nemen. In 1856, dus een jaar na de watersnoodramp, kwamen de eerste tekeningen van zijn hand en in 1857 werd feitelijk begonnen aan de ingrijpende verbouwing die zou leiden tot het huidige aanzien van Huize Scherpenzeel. Gezien de jaartallen waarin zich dit afspeelde zou men kunnen veronderstellen dat de watersnoodramp van

1855 een belangrijk aandeel heeft gehad in de besluitvorming tot de verbouwing, maar toch blijkt dit niet zo te zijn.

De brief van de Burgemeester

Burgemeester van Scherpenzeel in 1855 was Otto Pieter Bennewitz. Hij was in 1854 aangetreden en al direct na een jaar stond hem een zware taak te wachten ! Behalve de meer praktische maatregelen die getroffen moesten worden voor het noodlijdende dorp, zou er een stevige administratie volgen. Er werden taken, bevoegdheden en financiën door de provincie aan de burgemeester toegekend, waarbij echter middels een uitgebreide administratie verantwoording afgelegd moest worden aan de Gedeputeerde Staten, waaraan bijvoorbeeld de financiën waren besteed. Commissaris des Konings was toen de bekende Van Limburg Stirum.

Ook werd er een landelijke commissie ingesteld "van onderstand aan de noodlijdenden ten gevolge van de watersnood", later afgekort tot de "Algemeene Commissie" of simpelweg "Watersnood".

Deze commissie, gezeteld in Amsterdam, bleek zeer effectief in het werven van fondsen en collectes, maar ook dit had een stevig administratieve afhandeling tot gevolg. Al met al zal de pas aangetreden burgemeester Bennewitz

wat werk te verstouwen hebben gehad! Bennewitz (zie foto) zou zijn burgemeestersambt trouwens uitvoeren tot aan 1868.

In 1855 bestonden er kennelijk grote menings-verschillen tussen de 'Geldersen' en de 'Stichtsens', maar de relatie tussen de burgemeester van Woudenberg, Lagerweij en zijn collega Bennewitz in Scherpenzeel was kennelijk opperbest, getuige een bijna aandoenlijke brief die we vonden in het Gelderse Archief, gedateerd 20 maart 1855.

Hierbij vraagt de burgemeester van Woudenberg om medewerking aan zijn Scherpenzeelse collega:

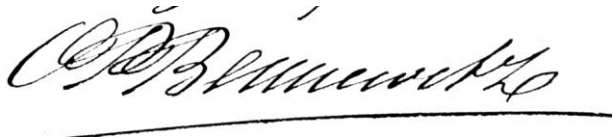
"Ik heb de eer Uedele te berigten, dat de ophoging van den doorgang door de Grebbelinie reeds zoodanig is glooiende gemaakt dat de passage niet gestremd wordt. Op het ogenblik berigt bekomen hebbende dat twee formele doorbraken in den straatweg zijn gevallen, heb ik onverwijld gezorgd dit met hout te doen vullen.

Ik hoop dat wij onze communicatie zullen kunnen houden.

Mag ik U verzoeken ten huize van Corn. Hardeveld in de Knaapstraat wel voor mij te willen eene inbraak opnemen & mij zoodra mogelijk te rapporteren, ik kan er nog niet komen. Gij verpligt mij hier mede zeer"".

-- In grooten haast -- W.g. N(?) Lagerweij.

Voetschrift : "Laat Hardeveld dan morgenochtend 10 uur bij mij komen s.v.p. om te verbaliseren".

A handwritten signature in cursive script, likely belonging to C. Bennewitz, written in dark ink on a light background. The signature is fluid and somewhat stylized, with a long horizontal line underneath it.

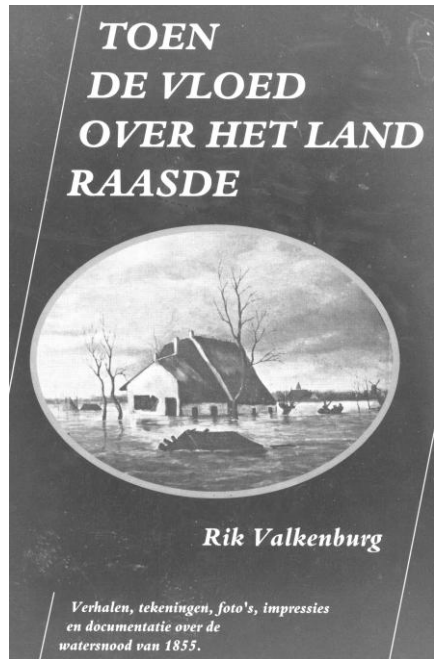
Ooggetuigenverslagen

Er zijn -gelukkig voor ons- behalve de officiële berichtgeving over de ramp, toch ook een aantal ooggetuigenverslagen over de watersnoodramp van 1855 bewaard gebleven. Het meest bekende is wel het rijmgedicht "Gedicht op de Watervloed van Veenendaal" van ene B. Nieuwenhuis uit Veenendaal. Rik Valkenburg gebruikte dit ellenlange gedicht als basis voor zijn boek "Toen de vloed over het land raasde".

Vroeger werd vaak ook bij mondelinge overlevering aan latere generaties doorverteld welke historische gebeurtenissen er in een dorp hadden plaatsgevonden. Helaas zijn veel van deze verhalen verloren gegaan, maar over de watersnood van 1855 blijkt er nog een verhaal bekend te zijn. Heel aanschouwelijk vertelde Jan Blaauwendraad van boerderij 'De Pol' aan de Brinkkanterweg het verhaal over de watersnood van 1855 door aan ons bestuurslid Johan Lagerweij. Dat vond

plaats, kort na de Tweede Wereldoorlog op het terras van de villa van de toenmalige burgemeester Hoytema van Konijnenburg aan diezelfde Brinkkanterweg.

Jan vertelde hoe zijn grootvader de watersnood van 1855 had beleefd en doorverteld: "Toen begon de torenklok in 't dorp te luiden en we wisten dat de dijk was doorgebroken. Niemand wist hoe lang het zou duren voor het water bij Scherpenzeel zichtbaar zou worden. Eerst was er nog hoop op de Slaperdijk en de spoorbaan Utrecht-Arnhem, dat die het water zouden keren. Maar het was bekend dat het water in de Rijn tussen Rhenen en Wageningen 6,50 meter hoger stond dan het niveau van de Zuiderzee (het huidige IJsselmeer). De volgende dag kwam het water nog niet omhoog en we bleven dan ook hopen dat het dorp droog zou blijven. Maar op de derde dag na de dijkdoorbraak kwam het water snel omhoog. Toen het water rond de boerderij steeg, zo vertelde Jan Blaauwendraad, bracht mijn opa het spek uit de pekelbak en bracht dit met het andere eten naar de zolder. Even later rolde

opoe het vloerkleed op de heerd (de woonkamer) op en dat schoof ze op de hilt. Het water kwam de kelder in en later stond het op de geut. Het vee was kennelijk al geëvacueerd, want daar sprak opa Blaauwendraad niet over. Al snel stroomde het water onder de deur door de heerd in.

Langzaam maar zeker kroop het water omhoog tegen de voetenbank van het kammenet (kabinet) op. Het duurde niet lang en toen kroop het tegen de poten van het kammenet omhoog. Gelukkig had opa de laden van het kabinet eruit getrokken en op de hilt gebracht. Uiteindelijk bleef het water staan aan de bovenkant van de tweede la van het kammenet”

Johan Lagerweij vertelde er later over : "Jan Blaauwendraad vertelde het verhaal over de watersnood in het bekende dialect van onze streek en deed dit zo sprekend dat we de ramp als in een film voor onze ogen zagen gebeuren ..... "tot aan de bovenkant van de tweede laai". Omgerekend betekende dat de waterstand op de toenmalige plaats waar boerderij "De Pol" stond, dus tegen de Luntersebeek – nu Valleikanaal – bij de Slingers, zo ongeveer 1.10 meter hoog stond, misschien nog wel 20 centimeter hoger.

Afsluiting

Sinds 1855 hebben in de Gelderse Vallei geen overstromingen meer plaatsgevonden. Ook werd men zich bewust van het belang van een goede waterhuishouding en dijkversteviging. Toch zou ook dit weer tientallen jaren gaan duren en zelfs in 1931 werd er nog een commissie ingesteld om de afwatering in de Gelderse Vallei nader te onderzoeken en aanbevelingen te doen, bijvoorbeeld voor het graven van een Rijn-Eeemkanaal.

Dat het gevaar van overstroming nog steeds dreigt, blijkt wel uit de spannende tijd in het 1995, toen het Rijnwater zodanig hoog stond, dat wederom de Grebbedijk tussen Rhenen en Wageningen dreigde te bezwijken. Ondanks de dijkverbeteringen die na 1855 hebben plaatsgevonden bleek de Grebbedijk nog steeds de zwakste schakel en bijna leek

*Herdenkingspenning
"watersnood 1995".*

een overstroming van de Gelderse Vallei niet te voorkomen. Gelukkig is sinds die tijd er volop aandacht voor de waterhuishouding in het algemeen en de kwaliteit van de dijken in het bijzonder!

Op het titelblad ziet u een getekende impressie van een onbekend tekenaar van de watersnood van 1855.

Bronnen (o.a.):

- Gelders Archief te Arnhem (zgn. rekeningboeken, etc.).
- Gemeentearchief Scherpenzeel (in beheer in het archief te Ede).
- Rapport Afwatering Geldersche Vallei, Ministerie van Landbouw, 16 april 1931.
- "Toen de vloed over het land raasde", door Rik Valkenburg.
- "Huize Scherpenzeel", door Drs. M.A. Prins-Schimmel.

NB!

Tijdens Open Monumentendag, op zaterdag 10 september a.s. vindt een (kleine) expositie plaats ondermeer over de Watersnoodramp van 1855 in de Grote Kerk te Scherpenzeel.

INVENTARISATIE HISTORISCHE ARCHIEVEN SCHERPENZEEL

De archieven van het Gemeentebestuur van Scherpenzeel zijn op dit moment slecht toegankelijk. Bij het doen van onderzoek is nu geen overzicht aanwezig van de diverse stukken in het archief. Met name het archief vanaf de achttiende eeuw tot 1939 is slechts toegankelijk op basis van de omschrijving die op de archiefdoos staat vermeld. Van het archief vanaf 1940 is een kaartsysteem met een korte dossieromschrijving aanwezig. Kortom, deze manier van toegankelijkheid voldoet absoluut niet aan de eisen die hieraan gesteld mogen en moeten worden.

Om meer onderzoeksmogelijkheden te realiseren, heeft de gemeente Scherpenzeel besloten om in de begroting een behoorlijk bedrag hiervoor vrij te maken. Inmiddels zijn enkele offertes aangevraagd en is de keus gevallen op het bedrijf van Loek Nijholt. Deze firma heeft in de afgelopen jaren meerdere gemeentearchieven geïntariseerd en een flinke ervaring op dit terrein opgebouwd.

In januari 2005 zijn twee medewerkers van dit bedrijf begonnen met de inventarisatie van de archieven. Dit gebeurt bij het Gemeentearchief Ede, waar de oude archieven van Scherpenzeel sinds vorig jaar zijn ondergebracht. Naar we verwachten zal de totale periode van toegankelijk maken ongeveer een half jaar in beslag nemen. Dit betekent dat in de tweede helft van 2005 de archieven van het Gemeentebestuur Scherpenzeel tot en met 1985 toegankelijk en grotendeels openbaar zullen zijn. De inventarissen zullen vanaf dat moment ook in te zien zijn op deze website www.ede.nl/gemeentearchief.

Peter van Beek, gemeentearchivaris Scherpenzeel
(☎ 0318.680359)

GELDKAART VAN JOB VAARKAMP

Hieronder ziet u een zogenaamde 'Geldkaart' van Job Vaarkamp van boerderij De Lucht. De vraag is, waar diende deze geldkaart eigenlijk voor? Was het een soort creditcard, waarmee je geld kon opnemen of moest je er mee betalen? Het stempel van het inleveringskantoor is Coöp Boerenleenbank en Handelsvereniging Woudenberg-Maarn.

Op de achterkant staat

Betaald 11-10-'45 f 100,= (Een honderd gld.).

De familie Van Dijk, wonende bij de Watermolen en vroeger eigenaar van Camping De Lucht vraagt, of er iemand is die iets meer hierover kan vertellen?

Uw reacties graag naar de redactie van dit blad.

GELDKAART A | NO. 20 DISTR. STAMKAART
21022

TOEBEHOOREND AAN: *J. Vaarkamp*
B25, Scheepmeel

BEDRAG IN LETTERS: *Drie honderd gld.*

BEDRAG IN CIJFERS: *300 =*

Stempel en handteekening van het inleveringskantoor

Coöp. Boerenleenbank en Handelsvereniging Woudenberg-Maarn

Eventuele aantekeningen aan ommezijde vermelden

TWEE	GELDKAART A	DRIE	GELDKAART A	VIER	GELDKAART A	VIJF	GELDKAART A
------	-------------	------	-------------	------	-------------	------	-------------

GEBOORTE- HUWELIJKS- EN OVERLIJDENSKAARTEN

Bewaart u geboortekaartjes, trouwkaarten en overlijdenskaarten? Of worden ze bij u, in een vlaag van opruimwoede, weggegooid?

Dit soort kaarten zijn echter voor de Vereniging Oud-Scherpenzeel heel interessant om te bewaren, er staat immers veel informatie op over (vroegere) inwoners van Scherpenzeel! Daarom hebben we een speciale map aangemaakt voor geboorte- huwelijks- en overlijdenskaarten. Het verzoek aan u mag duidelijk zijn: gooit u ze niet meer weg; uw vereniging Oud-Scherpenzeel neemt ze graag in ontvangst!

Alvast hartelijk bedankt!

P. Valkenburg

INHOUD

VAN DE BESTUURSTAFEL.....	1
LOKAAL INITIATIEF: 'SCHERPENZEEL HUIS EN GOED'	2
RABO-COÖPERATIEFONDS SCHENKT € 2750 AAN OUD- SCHERPENZEEL.....	5
DE NAAM SCHERPENZEEL	8
GEVOLGEN VAN DE WATERSNOODRAMP VAN 1855 VOOR SCHERPENZEEL.....	14
INVENTARISATIE HISTORISCHE ARCHIEVEN SCHERPENZEEL	34
GELDKAART VAN JOB VAARKAMP.....	35
NIEUWE AANWINSTEN	FOUT! BLADWIJZER NIET GEDEFINIEERD.
GEBOORTE- HUWELIJKS- EN OVERLIJDENSKAARTEN	36

De kopij voor het volgende nummer dient uiterlijk **zaterdag
17 september 2005** te zijn ingeleverd bij H. P. Schuurman.

---✂-----✂-----✂-----✂-----✂-----

Ondergetekende, dhr/ mevr.: _____

Straat en huisnummer: _____

Postcode + woonplaats: _____

geeft zich op als lid van de Vereniging "Oud-Scherpenzeel" tegen
een contributie van € 10,- per jaar.

Handtekening: _____